

tárát is túllépve eladósodtak, csökkent a behozataluk, az életszínvonaluk stb.

Minić fejtegetései azért is figyelmet érdemelnek, mert megtudjuk, hogy a fejlődő országok súlyosbodó helyzete a fejlettek által kikényszerített konzervatív receptek következménye, és gyenge vigasz, hogy ezek a receptek a fejletteknél is csak illúziót szülnek. Szól a fejlődők ellenállásának lehetőségeiről, és arról is, hogy sem egy-egy országon belül, sem a nemzetközi közösségben nem alakul ki a megoldás koncepciója: „A jelenlegi helyzet jellemzője, hogy még senki sem talált kiutat a válságból, senki sem mutatott rá arra, milyen távlati politika segítségével lehet kilábalni” belőle. Végül ennek a fejtegetésnek igen értékes része a három negatív folyamat közöt-

ti összefüggés teljes feltérképezése: „Minden ország és az egész nemzetközi közösség számára létfontosságú három jelenség, három probléma között igen kifejezett kapcsolat és kölcsönhatás áll fenn: a világválságról és a világgazdasági fejlődés megtorpanásáról, valamint az új gazdasági világrend kiépítésének megtorpanásáról, továbbá a fegyverkezési verseny felgyorsulásáról van szó.”

Miloš Minić könyve megszeretteti a külpolitikát azokkal is, akik eddig legfeljebb a címetek olvasták a napilapokban, ízelítőt ad abból is, hogy ez a témakör mennyire izgalmas olvasmány, tanulmányozásra alkalmas téma lehet. De kordokumentumként is felbecsülhetetlen értékű.

BÁLINT István

A NIHILIZMUS KIHÍVÁSA

Mihailo Đurić: *Izazov nihilizma*. S. Mašić és M. Đurić kiadása, Belgrád, 1986

A belgrádi Perspektívák elnevezésű könyvsorozat legújabb darabjaként egy kivételesen izgalmas mű látott napvilágot: Mihailo Đurić *A nihilizmus kihívása* című tanulmány- és vitacikkgyűjteménye. A szerzőt nem kell külön bemutatnunk, hiszen összesen tíz eddig megjelent könyvéből jól ismerjük. A szociológia iránt érdeklődők számára szinte kötelező olvasmány Max Weberről szóló alapos monográfiája, behatóan foglalkozott az ógörög filozófia történetével is, *A világ megváltoztatásának utópiája* című könyve zseniális bevezetés a metafizikán túli gondolkodásba, Nietzsche-monográfiája pedig immár nemcsak nálunk, hanem az NSZK-ban is közkinccsnek számít.

Legújabb könyve szorosan kapcsolódik Nietzsche-értelmezéséhez és a hetvenes évek közepétől mostanáig megjelent nagyobb lélegzetű munkáihoz. A szerző az előszóban meg is jegyzi, hogy olyan alkalmi írások gyűjteményéről van szó, melyek nemcsak önmagukban érdekesek, hanem átfogó műveinek megértését is megkönnyítik. A kötetet az összegyűjtött, rövidebb tanulmá-

nyok, vitairatok és megemlékezések látszólagos tematikai tarkasága ellenére az teszi egységessé, hogy lényegében mindegyik mögött ugyanaz az alapkérdés húzódik meg: hogy a transzcendens világ összeomlása és a legnagyobb értékek elvesztése után — vagyis a nihilizmus korában — hogyan lehet még egyáltalán gondolkodni. Mert előtte hogy lehetett, az nyilvánvaló: a hagyományos metafizikai világszemlélet szerint az evilági lét teljes egészében a túlvilágitól függött, vagyis mindaz, ami időbeli és mulandó, az örök és változatlan régiókban gyökerezett. Az ember mindeddig a túlvilágba vetett hitben élt. Tekintetét a felső régiók, az ideák fénylő világa felé fordította, ez volt lelki nyugalmának biztosítója. Mióta azonban Nietzsche bejelentette az isten halálát, Đurić szerint az emberiség nagy bajba került, mert a történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a transzcendens világ támasza nélkül az ember nem képes élni. Az isten halálából egyenesen következő nihilizmus tehát kihívást jelent az ember számára, hogy mégis

szakítson minden transzcendenciával, és hogy az előállt katasztrófális helyzetből a kiutat az öröklött kereteken kívül keresse.

Đurić legélesebb bírálata ebben a kötetben is azokat éri, akik úgy tesznek, mintha mi sem történt volna, vagyis továbbra is a transzcendenciától elválaszthatatlan metafizika kereteiben gondolkodnak. Hogy ez alól még korunk oly sokra becsült gondolkodója sem kivétel, mint Ernst Bloch, azt épp a könyv egyik legizgalmasabb tanulmányából tudjuk meg. *A lehetőség kategóriájának nehézségei* című írásában Đurić részletesen bebizonyította, hogy a blochi filozófia központi fogalma maradéktalanul Arisztotelész rendszeréből származik, tehát a metafizikai szemlélet korlátai között marad. Ez természetesen egyúttal azt is jelenti, hogy — legalábbis e tekintetben — Bloch nem abban a korban gondolkodott, amelyben élt.

A szerző szerint a nihilisztikus katasztrófa csak abban az esetben terelheti új utakra az embert, ha képes lesz levonni a megfelelő következtetéseket. A legfontosabbnak annak megértését tartja, hogy semmit sem segít, ha a halott isten helyére saját magunkat, az államot, a társadalmat, valamilyen pártot vagy bármi mást he-

lyezünk. „Ezzel csak még jobban belesüllyedünk abba a reménytelenségbe — írja —, amelyből ki szeretnénk jutni”. Nietzsche hívatkozik, aki az efféle magatartást „nem teljesen nihilizmusnak” nevezte, és a legsötétebb pesszimizmus forrásának tartotta. Ezzel szemben Đurić a nietzschei teljes nihilizmusban jelöli ki a korszerű gondolkodás perspektíváját, mely még azt a helyet is eltörli, ahol az egykori túlvilági értékek tanyáztak.

Közelebbi receptet természetesen ez a könyv sem adhat, hiszen receptek szerint gondolkodni csak újabb visszatérést jelentene a metafizikai keretekbe. De nyújt valami sokkal lényegesebbet: egészében a korunkkal való korszerű szembenézésre ösztönöz, részleteiben pedig egy egész sereg rendkívül értékes tanulságot von le az olyan filozófusok kísérleteiből, akik a nihilizmus kihívására válaszolva megpróbálták az öröklött sémákon kívül gondolkodni. Ezek közé ebben a kötetben mindenekelőtt Nietzsche, Heidegger, Adorno, Fink és Ulmer tartozik, de a szerző többi könyvének ismeretében ez a névsor még sokáig folytatható, és természetesen maga Marx sem marad ki belőle.

SEBŐK Zoltán

A SZÍNJÁT SZÁS TÖRTÉNETÉNEK ÉLETVONALA

Székely György: *A színjáték világa*. Gondolat, Budapest, 1986

Évtized óta és művek sorával bizonyítja és szolgálja Székely György azt a szemléletet, mely szerint a színháztudomány és -történet valóban sajátos módszerű, eszközökkel rendelkező és eredményeket felmutató tudományág. Ez a kutatási diszciplína, amely magyar viszonylatban Hont Ferenc 1940-ben megjelent *Az eltűnt magyar színjáték* című könyvétől veszi kezdetét, s amelynek azóta főleg Staud Géza, Székely György, Katona Ferenc s a fiatalabb nemzedék élén Kerényi Ferenc szaporodó, értékes munkái nyomán immár kiteljesedésé-

ről is beszélhetünk, Székely György most kiadott könyvével eljut a szintézisig. „... az emberiség színjátékos tevékenységének történetét” író Székely György nem csak saját eddigi, a színjátéktípusok kutatásainak módszereit, leírását és elemzését, valamint dramaturgiáját tartalmazó füzetekbe foglalt kutatásait összegezi — részben ezekre épül a két kiadást is megérett alapkönyve, a Színházesztétika —, hanem arra vállalkozik, hogy — az alcím tanúsága szerint — „Egy művészeti ág társadalomtörténetének vázlatát”-t készítse el. Talán nem is

vázlatnak, inkább áttekintésnek kel-
lene nevezni ezt a huszonnyolc ívnyi
munkát, amelynek anyaggazdagságára
egy fogalommutató — ennek hiánya
a kötet egyetlen fogyatékosága —
hívhatná fel igazán az olvasó figyel-
mét, aki korok és kultúrák között ha-
ladva esetleg észre sem veszi, hogy
ebben a szakszerűsége mellett is vég-
telenül olvasmányos műben mennyi
új, számára eddig ismeretlen kifeje-
zéssel, terminus technicusszal találko-
zik. Fogalmak enciklopédiájának is
nevezhetnénk Székely György köny-
vét, amely a kezdetektől napjainkig
vizsgálja a színjátszás alakulástörté-
netét, s nem korlátozódik csupán Eu-
rópára, hanem számba veszi a múltat
és a jelent Ausztráliától Amerikáig,
Ázsiától Afrikáig.

A könyv utolsó oldalán olvashat-
juk az alábbi kérdéssort: „Mi tartotta
életben ezt a sajátos művészetet? Ta-
lán mindenkori közönségével terem-
tett, megismételhetetlenül egyszeri él-
ményt nyújtó közvetlen kapcsolata?
Talán mert mintegy időlombikba sűrít-
ve néhány óra alatt tud felmutat-
ni áttekinthetetlen, kivárhatatlanul
hosszú történelmi folyamatokat? Mert
eszközei gazdagságával tudta tükrözni
a világ gazdagságát?” A kérdőmonda-
tokat nyugodtan kijelentőkre módosí-
thatjuk, mivel a könyv végén úgyis
csak költői kérdésekként értelmezhet-
jük őket, lévén hogy Székely György
alapos, rendszerező és rendszert építő
munkája, már megadja rájuk a vá-

laszt. A szerző a történetiség és a
komplexitás elvét egyaránt vezérfo-
nalul követve számba veszi a mime-
tikus átváltozásokat a preteátrálisnak
nevezett időktől és emlékektől, a
barlangrajzok bölényjelmezes és
szarvasagancsos alakjaitól a Tigris és
Eufrátesz vidékének „városforradal-
mán, egy ezredév görög színjátszásán,
a távol-keleti színjátékkultúrán az eu-
rópai közép- és újkori színjátékkor-
szakokon, az afrikai és amerikai ha-
gyományokon át korunk avantgárd
törekvéseig, Grotowskiig, Brookig,
Beckettig, a Living Theatre-ig nap-
jainak világszínházi alternatíváig.
Szemléletének alapja mindig a tár-
sadalmi összefüggérendszer mellett
a játék alkalmainak, keretének, a já-
tékosoknak, az irodalmi alapanyag-
nak, a zenének, a látványnak és a
befogadóknak az együttese, amit össze-
foglaló fogalomként színjátéktípusnak
nevez a tudomány. A színjátékok, a
színjátéktípusok és a műsorrétegek —
az ilyen jellegű vizsgálódás alapsejtjei
— magukban foglalják mindazokat a
tényezőket, melyek valaha is közrejá-
szottak a színjátékos tevékenységek ki-
alakításában és művelésében, s ame-
lyeket bármilyen forrásokból ma ismer-
hetünk.

Székely György remek, bő ismerete-
ket nyújtó könyve tehát nem csak a
színjáték történetét, életvonalát rajzol-
ja fel, hanem általánosabb érvényű
művészettörténeti munka is.

G. L.